

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2026, 26(1): 0000-0002-495-512, doi: 10.11616/asbi.1824169

Osmanlı İmparatorluğu'nda Aile Yaşamına Bir Örnek: Halep'te Eğitimci Aileler

An Example of Family Life in The Ottoman Empire: Educator Families in Aleppo

Meral ŞAHİN¹

Geliş Tarihi (Received): 15.11.2025

Kabul Tarihi (Accepted): 18.02.2026

Yayın Tarihi (Published): 26.03.2026

Öz: Halep tarihi bir ticaret ve sanayi kentidir. XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin bir vilâyeti olarak varlığını sürdürmüştür. Bu çalışmanın temel amacı XX. yüzyıl başlarında Halep'te eğitimci aileler örneğinde aile yapılanmasını ortaya koyarak irdelemektir. Çalışmada sosyal bilimlerde var olan nitel araştırma yöntemlerinden tümevarım metodu kullanılmıştır. Gündelik yaşamın en önemli ve vazgeçilmez sosyal kurumlarından olan ailelerin toplumsal yaşama olan katkıları bu çalışma ile Halep'te görev yapan eğitimciler perspektifinden değerlendirilmiştir. Eğitimciler bağlamında nitelik açısından topluma katkı sağlayan bireylere göre aileyi anlayabilmek hedeflenmiştir. Birinci Dünya Savaşı içerisinde eğitim ve öğretim faaliyetleri devam etmiş ancak zor geçen savaş koşulları her kesimi olduğu gibi eğitimci camiasını da olumsuz etkilemiştir. Ekmek tahsis için nüfus tezkiresi istenilmesi, isimlerin yazdırılarak liste oluşturulması temel gıdaya ulaşmada bazı sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halep Vilâyeti, Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı, Eğitim, Ekonomi.

&

Abstract: Aleppo is a historic city known for its trade and industry. At the beginning of the 20th century, it continued to exist as a province of the Ottoman Empire. This study aims to examine family structures in early 20th-century Aleppo through the example of educator families. It employs the inductive method, one of the qualitative research approaches in the social sciences. Families, as one of the most vital social institutions of daily life, are evaluated here from the perspective of educators serving in Aleppo, highlighting their contributions to social life. The study seeks to understand the family structure through individuals who contributed to society qualitatively in the context of educators. Despite the outbreak of the First World War educational activities continued; however, harsh wartime conditions adversely affected all segments of society, including educators. The requirement of identity registration for bread rationing and the creation of name lists reveal the difficulties in accessing basic necessities during this period.

Keywords: Aleppo Province, Ottoman Empire, First World War, Education, Economy.

Atıf/Cite as: Şahin, M. (2026). Osmanlı İmparatorluğu'nda Aile Yaşamına Bir Örnek: Halep'te Eğitimci Aileler. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 495-512. doi: 10.11616/asbi.1824169

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹ Öğr. Gör. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, meral.sahin@yobu.edu.tr

1. Giriş

XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Selçukluların egemenliğinden sonra bölgedeki Türk hâkimiyeti giderek kökleşmiştir. Halep ve Şam Selçuklu Melikliği tarafından yönetilen şehir, Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılındaki Mercidâbık Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılarak bu tarihlerden sonra ilerleyen zaman dilimlerinde tarihinin en parlak dönemlerini yaşamıştır (397 Numaralı Haleb Livâsı Mufasssal Tahrîr Defteri, 2010: 1-6; Akbayar, 2001: 67). Osmanlı Sultanı I. Selim'in izlediği politikalar kalıcı sonuçlar vermiş, Halep ile birlikte Şam, Beyrut ve diğer şehirlerde Osmanlı Devleti topraklarında uzun yıllar boyunca varlıklarını huzur içerisinde devam ettirmişlerdir (Fisher, 1957: 205). Halep / Halpa / Haleb-i Şehba ya da Osmanlı kaynaklarındaki geçtiği imlasıyla Haleb; 1517 yılında Arap Vilâyetine bağlı sancak olup bu defa 1527 yılında Şam Eyâleti'ne bağlı sancak, 1568-1739 yılları arasında Halep Eyâleti ve bu eyâletin merkezi statüsünde, 1846-1865 yılları arasında Salnâmelere göre Halep Eyaâleti ve bu eyaletin merkezi, 1866-1918 yılları arasında Halep Vilâyeti ve bu vilâyetin merkezi konumunda bulunmakta idi (Sezen, 2017: 323).

Ticârî anlamda zengin ve hareketli bir şehir olan Halep'in yüz yıllar boyunca bu durumunu muhafaza ettiği anlaşılmaktadır. Tarihi çağlar içerisinde; Batı Avrupa'dan başlayarak doğu ve güney Asya arasında mevcut ticaret yolları Orta çağ'da ikiye ayrılmaktadır. Bu yollardan birincisi kara yolu ile kuzey ticaret yolu olup diğeri deniz yolundan ulaşımı sağlayan güney ticaret yoludur. Taşıdığı önem itibari ile kuzey ticaret yolu Orta Asya, Çin ve Hindistan ile ilgili olup Karadeniz ve Küçük Asya üzerinden batı Avrupa ülkelerine ulaşan yoldur. Diğeri ise Suriye ve Mısır yoluyla Batı kaynaklı ürünleri taşıyan ve doğu istikâmetine doğru giden ikinci yol statüsündedir. Halep yakınlarından Asya kıtasına giden yol grubu Tebriz ve Bağdat yönlerine doğru bir çatal oluşturmuş bulunmaktadır (Lybyer, 1987: 142). Başka bir deyimle Halep coğrafi yol rotası, Anadolu ve Mezopotamya eksenini ile Akdeniz-İran arasındaki eksenin kesişme noktasına sahiptir (Yazıcı, 1997: 239). Halep kenti böylelikle Uzak Doğu ticaret yolu olan İpek Yolu'nun Ön Asya'daki en önemli duraklarından birisini oluşturmuş bulunmaktadır. Dünya ticaretinin önemli metallerinden olan baharat, ipek ve porselen doğudan başlayan güzergâh ile batıya sürekli hareket halindedir. Tekstil ve tekstil ürünleri başta olmak üzere cam eşyalar ve şarap taşıyan kervanların oluşturduğu ticârî faaliyetler yine bu yol güzergâhından batıdan doğu istikâmetine taşınmaktaydı (Alabdullah, 2024: 106). Şehir bu ticârî faaliyetler neticesinde zenginleşirken diğeri yandan da bu zenginliği ele geçirmek isteyenlerin her zaman hedefinde olmuştur (397 Numaralı Haleb Livâsı Mufasssal Tahrîr Defteri, 2010: 1; 397 Numaralı Haleb Livâsı Mufasssal Tahrîr Defteri Tıpkıbasım, 2010). Bu haliyle doğu ile batı ticaret arasında önemli bir kavşak noktası oluşturan Halep şehrinin bu ticârî faaliyetler dolayısı ile gelirleri yüz yıllar boyunca oldukça fazla olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti'nin ilk üç şehrinde birisi olması büyük olasılıkla bu ticârî faaliyetlerinden dolayı olmalıdır. Dünya ticaret yolları yüzyıllar boyunca bir malı en kolay şekilde nakledebilmek üzerine planlanmıştır. Ana ticaret yolları olduğu gibi ikinci dereceden ticaret yollarının da bulunması gözden kaçmamaktadır. Halep bulunduğu coğrafi konumu itibariyle ticaretin canlı olarak yapıldığı bir Osmanlı Vilâyeti'dir. Bu önemli özelliğini ticaret yollarının kentten geçmesine borçludur. Halep Vilâyeti'nin nüfus ve demografik yapısı zaman zaman değişiklik göstermiştir. Ancak kent her zaman sürekli üreten ve mal ihraç eden canlı bir ticârî cazibe merkezidir. Buradan ihraç edilen mallar her zaman arananlar arasında olmuştur.

Alman mareşali Von der Goltz; Halep şehrini konumundan dolayı başkent olabilecek seviyede öneme sahip bir kent olarak nitelendirmektedir. Ona göre İstanbul stratejik açıdan başkent olmak için riskli olup sürekli bir tehlike altında bulunmaktadır. İstanbul'da bulunan hükümet erkânı sürekli batı ile ilgilenip Anadolu'yu ihmal etmektedir. Bir memur İstanbul'da yaşamayı ideal görmekte, Anadolu'yu ise sürgün yeri olarak değerlendirmektedir. Bu olumsuzluklar Türkiye'yi stratejik açılardan büyük tehlike altında bırakmaktadır. Başkent Konya, Kayseri veya Halep şehri olmalıdır demektedir (Karal, 1988: 179-180).

1839 yılı sonrasında Mısır Valisi olan Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Halep şehrini ele geçirerek İstanbul'a giden yolu kontrol altına almıştır. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı sonrası Suriye'de çıkan ve Halep'inde içerisinde olduğu pek çok olay ortaya çıkmış, 1860 yılında ise din kaynaklı bir çatışma ortamı meydana gelmiştir (Armaoğlu, 1997: 210, 265-270). Osmanlı Sultanı Abdülaziz döneminde

ticaret yollarının değişmesi sonrası Halep şehrinin ticârî anlamda gerilemesine sebebiyet vermiştir. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra önceden Halep üzerinden geçen ticârî yollar Süveyş Kanalı'na yönelmiştir. Halep üzerinden yapılan ticârî faaliyetlerin yavaşlaması daha sonra sanayisinin de yavaş yavaş azalmaya başlamasına neden olmuştur. 1854 yılında Halep'te dört bin tezgâh çalışmakta iken 1869 yılında Süveyş kanalı'nın açılmasını müteakip tezgâh sayısı dörtte bir oranında azalma göstererek üç bin civarlarına kadar düşmüştür (Kartal, 1988: 262).

Rusya'nın İzmir konsolosu M. Mostras tarafından 1863 yılında kaleme alınan eserde Halep Vilâyetinin altı livadan / sancaktan oluştuğu belirtilmektedir. Bunlar Halep merkez Sancağı, Entab / Ayntab / Antep Sancağı, Doz Sancağı, Beylan Sancağı, Antakya Sancağı ve Raka / Rakka Sancaklarından müteşekkil olarak gösterilmiştir (Mostras, 2012: 9.). 1864 Vilâyet Nizamnâmesi ile idârî açıdan yeniden düzenlenen yapılanmada Halep Vilâyeti Halep merkez sancağı başta olmak üzere, Zor, Maraş, Payas, Adana, Kozan ve Urfa sancaklarından oluşmaktaydı (Masters, 1997: 246). Osmanlı Devleti'nde 1865 yılından itibaren Rumeli, Anadolu ve Arabistan'da Tuna Vilâyeti örnek alınmak suretiyle yeni vilâyetler oluşturulmaya başlanmıştır. 1867 yılında aralarında Halep'inde olduğu ve yeni düzenlemeler içeren Vilâyetler Nizamnâmesi Ali Paşa'nın sadrazamlığı sırasında gerçekleştirilmiştir (Kartal, 1988a: 156-157). Halep Vilâyeti 1867 yılında Halep, Urfa, Maraş ve Zor sancakları ile bir idârî yapıda örgütlenmiş iken, 1908 yılına gelindiğinde Halep, Urfa ve Maraş sancaklarından oluşmaktadır (Kartal, 1988b: 340; Baykara, 1987: 135).

2. Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı ve problematiği XX. yüzyıl başlarında Halep'te eğitimci aileler örneğinde aile yapılanmasını ortaya koyarak irdelemektir. Aile yüzyıllar boyunca hemen her toplumda vazgeçilmez bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan soyunun devam etmesi ile toplumsal yaşamın olmazsa olmazları arasında değerlendirilmektedir. Gündelik yaşamın en önemli ve vazgeçilmez sosyal kurumlarından olan ailelerin toplumsal yaşama olan katkıları bu çalışma ile Halep'te görev yapan eğitimciler perspektifinden değerlendirilmiştir. Eğitimciler bağlamında nitelik açısından topluma katkı sağlayan bireylere göre aileyi anlayabilmek hedeflenmiştir. Bu çalışmada sosyal bilimlerde var olan nitel araştırma yöntemlerinden tümevarım metodu kullanılmıştır. Araştırmanın temelini oluşturan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde yer alan belgeler kronolojik sıraya göre taranarak yer tespiti yapılmıştır. Konu ile alakalı olanlar dijital ortamda elde edilerek ön okumaları yapılmış daha sonra ise transkripsiyon kurallarına uyularak çevrilmiştir. Araştırma sorusuna uygun belgeler kronolojik olarak yapılandırılmıştır. Belgelerin dayanak noktaları ve var oluş amaçları çalışma disiplinine uygun olarak sorgulanmıştır. Alan ile ilgili diğer ana kaynaklar ve ikinci elden kaynaklar / tetkik eserler araştırma sorusunun cevabını bulmaya dayanak teşkil edecek şekilde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Elde edilen arşiv belgeleri bu çerçevede kendi içerisinde metodolojik olarak düzenlenmiş, tahlil edilerek değerlendirilmiş ve bir senteze ulaşılmış, değerlendirme raporuna nelerin yansıtacağına karar verilmiştir.

3. Bulgular

Şehirde çok yoğun ticârî faaliyetler yürütülmektedir. Avrupalı Devletler için her zaman göz önünde tutulması gereken bir faaliyet alanı oluşturmaktadır. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın işletmeye açılmasıyla şehirdeki ekonomik faaliyetler gözle görülür ölçüde azalma göstermiştir. Halep şehrinde demografik açıdan büyük çoğunluğu oluşturan Müslim nüfus yanında Rum Ortodoks, Rum Katolik, Ermeni Katolik, Süryânî Katolik, Marûnî, Ermeni, Keldânî, Lâtin Süryânî-yi Kadîm, Protestan, Ecnebî, Yahudi ve yabancı nüfus varlığını korumaktadır. Bütün din mensuplarının bir arada huzur içerisinde yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Sultan II. Abdülhamid döneminde ağırlıklı olmak üzere şehirde büyük ölçüde her kademedede eğitim kurumları oluşturulmuştur. Medreseler, Darümuallimin ve Darümuallimat öğretmen yetiştiren kurumlar olarak yapılanmıştır. Sıbyan mektepleri, İbtidâî seviyesinde eğitim veren ilkokullar, orta

öğretim seviyesinde eğitim ve öğretim faaliyet yürüten Rüşdiyeler, lise seviyesinde eğitim faaliyeti yürüten idâdîler yoğun şekilde kurularak eğitim ve öğretim faaliyetlerine aktif olarak devam etmişlerdir.

Berlin Antlaşmasından sonra gayrimüslim tebaanın bir kısmının bağımsızlık bir kısmının da özerklik elde etmesi neticesi bu durum Şam, Halep ve Bağdat gibi çoğunluğu Müslim olan yerler halkını da derinden etkilemiştir (Ceylan, 2017: 438). Resmî belgelere göre 1881 yılında Halep Sancağında 2.478 gayrimüslim hâne bulunup bunun 500 kadarı Yahudi geri kalanı ise Hristiyan hânelerinden oluşmaktadır. Hristiyanlar Ortodoks, Ermeni ve Katolik olmak üzere üç kısımdan müteşekkildir. Katolikler ise kendi aralarında Ermeni Katolik, Rum Katolik, Süryânî ve Marûnîler olmak üzere dört gurup hânenen oluşmaktadır. Müslim hâne sayısı Halep merkezde 8.262 ve Cebel-i Seman nahiyesinde ise 1.918 olmak üzere 10.180 hânenen oluşmaktadır. Halep'te şehrin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısına katkı sağlayan 155 Camiî, 162 Mescid, 23 Medrese, 1 Rüşdiye Mektebi, 16 Tekke, 14 Kilise, 24'ü İslâm, 56'sı Hristiyan ve 2'si de Yahudi olmak üzere 32 Sıbyan Mektebi bulunmaktadır. Bunların yanında 2 Matba'a, 41 Hamam, 5.500 Dükkân, 810 Mağaza, 1 Bedesten / Bedestân, 70 Han, 95 Değirmen, 84 Fırın, 2.915 adet Akmeşe Destgâh, 2 Cendere, 3 Yağhâne, 27 Basmahâne, 69 Kahvehâne, 17 Meyhâne, 119 Boyahâne, 13 Sabunhâne, 2 Kalhâne / altın, gümüş ve bakırların külçe haline getirildiği yer, 10 bab Ma'sara / üzüm ve susamların sıkıldığı yer ve 4 Pamuk Fabrikası, fıstık ve zeytin ile kaplanmış bağ ve bahçelerden oluşmaktadır. Şehir mensûcat bakımından çok önemli konumdadır (Osmanlı Belgelerinde Halep, 2018: 102). Halep'te mevcut ipek tezgâhları bu şehrin çevresindeki imalat sektörüne büyük katkı sağlamış olmalıdır (Kartal, 1988a: 455).

Fransız Vitali Cuinet'in 1891 yılında yayınlanan eserine göre; Halep merkezde 97.451 Müslüman nüfus bulunmaktaydı. Bu nüfusun dağılımı 60.000 Suriyeli Arap, 27.000 Osmanlı Türk'ü, 10.000 Kürt ve 451'i ise çeşitli dinlerden oluşmaktaydı. Vitali Cuinet, Hristiyanları iki gruba ayırmıştır. Katolikler ve diğerleri olarak belirtmektedir. Katoliklerden 8.004 Yunanlı Katolik, 3.000 Ermeni Katolik, 3.704 Suriyeli Katolik, 2.989 Marunî, 4.450 Keldânîler ve 1.058 Lâtin Katolik olmak üzere toplam 23.205 Katolik nüfus mevcudu bulunmaktadır. Diğer Hristiyanlar ise 6.160 Grek Ortodoks, 6.550 Ermeni Gregoryan, 4.110 Suriyeli Jakobener, 3.460 Keldânîler, 633 ise Protestan olmak üzere toplam 20.913 nüfustan oluşmaktadır. Yahudi nüfus toplamı ise 17.313'tür. Vitali Cuinet'e göre; Halep merkez kazasının toplam nüfusu 158.882'dir. Halep Vilâyeti Halep Merkez sancağının genel nüfusu ise 602.420'dir. Halep Vilâyeti; Maraş, Urfa ve Halep merkez sancak olmak üzere üç sancaktan oluşmaktadır. Halep merkez kazasının 1 nahiyesi ve 24 köyü bulunmaktadır (Cuinet, 1891: 112-114). Vitali Cuinet'in Müslim nüfus hakkında ayrıntılı bilgi verirken kullandığı rakamları nereden aldığı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti içerisinde Müslim nüfus her zaman bir bütün olarak değerlendirilmiş hangi ırktan olduğuna ilişkin bilgi paylaşılmamıştır.

Şemseddin Sami'ye göre; Suriye'de bulunan Halep şehri Memalik-i Osmaniye'nin ikinci derecede büyük şehirlerinden birisidir. Fırat ve Asi nehirleri arasında bir ova üzerinde bulunup bu ovanın kuzey batısında tepelerin yakınında 36 derece 11 dakika 25 saniye kuzey ile 34 derece 45 dakika 13 saniye doğuda olup kuzeyden gelen "Kuyk Çayı" içerisinden geçer. Büyük ölçüde sur ile çevrilidir. 23 Medrese, 1 İdâdîye, 1 Rüşdiye-yi askerî, 1 Mülkiye ile 90 Mekâtib-i Sıbyan, Gayrimüslimlere ait 38 Mekâtib-i Sıbyan ile 1 Fransız Mektebi, 5 Kütüphânesi ve 2 Matba'ası vardır (Şemseddin Sami, 1891: 1971).

Osmanlı coğrafya eserlerinde Halep ile ilgili ayrıntılı fiziki ve coğrafi bilgiler de verilmektedir. R. 1318/ M. 1902 yılında Ali Rıza'ya göre; Halep Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarında bulunan en büyük şehirlerinden birisidir. Kuzeyinde Sivas, Diyarbakır ve Mamuratü'l-aziz / Elazığ Vilâyetleri, batısında Adana Vilâyeti ve Bahr-i Sefid / Akdeniz, güneybatı yönünden Beyrut ve Suriye Vilâyetleri ve güneydoğu yönünden ise müstakil olan Zor Mutasarrıflığı ile çevrilidir. Halep Vilâyetinde toplam nüfus miktarı 994.604 kişiden oluşmaktadır. Halep Vilâyetinin toplam alanı ise 78.600 kilometre kare bulunmaktadır (Ali Rıza, 1318: 171-175).

Tablo 1: 1908 yılında Halep Vilâyeti'nin Genel Nüfusu

Dini	Kadın	Erkek	Toplam	Yüzde (%)
İslâm	365.492	393.548	759.040	84.032
Rum Ortodoks	5.435	6.197	11.632	1.287
Rum Katolik	4.059	4.232	8.291	0.917
Ermeni Katolik	4.962	5.054	10.016	1.108
Süryânî Katolik	1.512	1.618	3.130	0.346
Marûnî	949	698	1.647	0.182
Ermeni	29.967	35.066	65.033	7.199
Keldânî	293	289	582	0.064
Lâtin	1.120	1.163	2.283	0.252
Süryânî Kadîm	814	1.038	1.852	0.205
Protestan	6.497	5.574	12.071	1.336
Ecnebî	1.370	2.815	4.185	0.463
Yahudi	5.391	6.357	11.748	1.300
Yabancı	5.263	6.496	11.759	1.301
Toplam	433.124	470.145	903.269	100.00

Kaynak: (Salnâme-yi Vilâyeti Halep HVS: 1908: 504).

1908 yılı resmi nüfus verilerine göre Halep Vilâyeti'nde bütün dinlere mensup insanların yaşadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde dini sınıf mensuplarının ibadetlerinde serbest bırakılmaları bu neticenin ortaya çıkmasında en büyük etken olarak sayılabilir. Özellikle Tanzimat Fermanı ve ardından ilan edilen Islahat Fermanı ile İslâm nüfus dışında diğer dini sınıf mensuplarının daha fazla imtiyazlara sahip oldukları bilinmektedir. En büyük nüfus oranı 759.040 kişi (%84.02) ile İslâm nüfusa aittir. En az nüfus oranı ise 582 kişi (%0.064) ile Keldânî'lere aittir. Ermeniler 65.033 kişi (%7.199) ile ikinci sırada, Protestanlar 12.071 (%1.336) kişi ile üçüncü Yabancılar 11.759 kişi (%1.301) ile dördüncü sırada yer almaktadırlar. 11.748 (%1.300) kişi ile Yahudiler beşinci, 11.632 (%1.287) kişi ile Rum Ortodokslar altıncı 10.016 kişi ile (%1.108) Ermeni Katolikler yedinci sıradadırlar (Salnâme-yi Vilâyeti Halep HVS: 1908: 504). Bu XIX. yüzyıl şartları içerisinde Halep kentinde Müslîm ve gayrimüslîm unsurlardan oluşan halk birbirleri ile büyük bir uyum içerisinde yaşamaktaydılar. Bu durumun ortaya çıkmasında Türk hâkimiyet anlayışında mevcut olan derin idâre kültürünün etkin olduğu belirtilmelidir (Tutar, 2010: 88-89).

1908 Halep Vilâyeti Salnâmesi'ne göre Halep şehri Asya kıtasında bulunan Osmanlı Devleti'nin büyüklük ve ticaretçe en meşhur şehirlerindendir. Halep şehri otuz altı derece on bir dakika kuzeyde ve otuz dört derece kırk beş dakika doğuda bulunan Dersaadet'ten / İstanbul'dan iki yüz altmış üç saat uzaklıktadır. Şehir değirmi bir görünümündedir. İslâm ve Yahudi mahalleleri sur içerisinde bulunup diğer dinin mensuplarına ait mahalleler surların dışında kurulmuştur. 1908 yılında ise 1881 yılından farklı olarak 1 Hükümet Konağı, 1 Kışla-yı Hümâyûn, 1 Kale, 1 Askerî Hastahâne, 1 Hamidiye Gureba Hastânesi / Yoksul Hastahânesi, 1 Redif Debboyu, 22 Karakolhâne, 15.890 hâne, 106 Mahalle, 169 Camiî, 182 Mescid 19 Tekke ve Zâviye, 1 Mekteb-i İdâdi-yi Mülkî, 1 Mekteb-i Rüşdi-yi Askerî, 1 Mekteb-i Sanayi, 92 İslâm İbtidâî Mektebi, 32 Medrese, 39 Gayrimüslîm Mektebi, 3 İnas / Kız Mektebi, 1 Fransiskan Mektebi, 21 Türbe, 21 Kilise ve Manastır, 3 Havra, 77 Sebil, 40 Hamam, 76 Çeşme, 2 Muvakkithâne, 1 Saat Kulesi, 7 Kütüphâne, 7.790 Dükkân ve Mağaza, 23 Eczahâne, 2 Buz Fabrikası, 5 Matba'a, 1 Bedesten, 117 Han, 29 Su Değirmeni, 128 Hayvan Değirmeni, 112 Fırın, 2.915 Kamış Destgâhı / Kamış Atölyesi, 4 Cendere, 8 Debbağhâne, 27 Mendil basmahânesi, 98 Kahvehâne, 129 Boyahâne, 12 Sabunhâne, 15 Kalhâne, 7 Masara, 4 Pamuk Fabrikası, 4 Şâiriye / Arpa Fabrikası, 1 Kavsale Fabrikası / Kibrit Fabrikası, 3 Dakik Fabrikası / Un Fabrikası, 5 Gazino, 40 Meyhâne, 577 Bağ, 374 Bahçe, 1.885 Tarla, 20 Kireç hâne, 2 Silah hâne, 3 Desti Kârhanesi / İşyeri / 2 Darü's-şifa, 12 Köprü vardır (Salnâme-yi Vilâyeti Halep HVS: 1908: 217). Osmanlı İmparatorluğunun 1912 yılında Halep şehrinin de içerisinde olduğu Suriye ve Beyrut'ta cam ve billur fabrikalarının faaliyet göstermesi için anonim bir şirket kurulduğu görülmektedir. Şirketin amacı bu bölgelerde her türlü züccaciye eşyasını üretmek amacıyla fabrikalar kurarak yönetmek

amacını taşımaktaydı (Yılmaz, 2011: 237-238). Bu durum bölgede ekonomik faaliyetlerin Birinci Dünya Savaşı öncesinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti Halep ve çevresinin ulaşım bakımından en uygun konuma getirilmesi içinde çaba göstermiş, demiryolu yapımına önem vermiştir. Bulgurlu ile Halep arasındaki 840 kilometrelik hattın yapımı için Deutsche Bank tarafından çıkartılan tahviller için 4.752.000 ve 5.236.000 liralık ayrı ayrı iki ayrı dış borçlanma yoluna gitmiştir (Özdemir, 2010: 92). Çok uzun yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti egemenliği altında kalan Halep, Osmanlı Devleti'nin de katıldığı Birinci Dünya Savaşı öncesinde üçüncü büyüklüğe sahip bir kentti. Ticaret yollarının değişmesi sonrası şehirdeki ekonomik yaşam yavaşlamış olsa bile yine de kendi kendisine yeten bir konuma sahipti. Birinci Dünya Savaşı sırasında pek çok cephede mücadele veren Osmanlı Devleti Halep'te önce Arapların kenti ve bölgeyi ele geçirme çabaları ile bağımsız bir Arap Devleti kurma çalışmaları ardından İngiliz kuvvetlerinin baskısı sonucu şehirden çekilmek zorunda kalmıştır (Hretani, 1997: 247).

3.1.Ekmeklik Cetveli Düzenlenmesi ve Belgelere Göre Ekmeklik Kavramı

Ekmek terimi; Türkçede ekmek ile ilgili söylemlerde kullanılan gerçek anlamları dışında mecazî olarak başka anlamlarda da kullanıldığı görülmektedir Zaman zaman ortaya çıkan büyük kıtlık ve özellikle de savaş dönemlerinde ekmek bulmak oldukça zorlaşmış olup bu durum edebi metinlere de acıklı şekilde yansımıştır (Gürbüz, 2019: 361). Mehmet Zeki eserinde eski yazıda ekmekten 'etmek' biçiminde yazıldığını ifade etmektedir. Ekmek evi deyimini kullanarak Hacı Bektaş tekkesi makamlarından birisinin adı olduğunu, her evin babası olduğu gibi bu evin de son babası Hacı Kerim baba idi demektedir (Pakalın, 1993: 515). Türk Dil Kurumuna göre çeşitli tahıl unundan yapılmış hamurun fırında, sacda veya tandırda pişirilmesiyle yapılan bir yiyecektir (Türkçe Sözlük, 1988: 439).

Halep'te H. 16 Cemaziyülevvel 1300 / R. 13 Mart 1299 / M. 25 Mart 1883 tarihlerinde ekmek işiyle uğraşan fırıncı esnafının bazı sıkıntıları olduğu görülmektedir. Ekmekçi işiyle uğraşan bazı esnafın meslekten men edilmelerinin gerektiği hususu dile getirilmiş ise de uygun olmayacağı ifade edilmektedir (Osmanlı Belgelerinde Halep, 2018: 114). Askerî Tayînat ve Yem Kanunu Muvakkatı'nın birinci maddesine göre; bir erin / neferin / askerin vakti hazırda tayinatı olarak günlük dokuz yüz gram ölçüsünde ekmek alabileceği belirtilmektedir. Van, Hakkâri, Kars, Erzurum gibi bazı doğu vilâyetlerinde askerlik hizmetini yerine getiren askerlerin günlük tayınlarına yukarıdakine ilave olarak 50 gram daha fazla ekmek ilave edilmesi karara bağlanmıştır. Aynı kanunun üçüncü maddesinde ise ekmeğin ne ölçüde verileceği yanında hamur halindeki bir ekmeğin piştikten sonraki durumuna varıncaya kadar vereceği fireler dahi düşünülmüştür. Yüz kilo undan tuz ve su ilavesinden sonra yaklaşık olarak yüz kırk üç buçuk kilo ekmek üretilebileceği tecrübelerden sonra anlaşılmış denilmektedir (Askerî Ta'yinat ve Yem Kanunu Muvakkati, 1914: 95-97).

Tablo 2: Halep Kent Merkezi Nüfusu

Dini	Kadın	Erkek	Toplam	Yüzde (%)
İslâm	42.918	40.761	83.679	69.842
Rum Ortodoks	401	466	867	0.723
Rum Katolik	3.804	3.970	7.774	6.488
Ermeni Katolik	1.806	1.965	3.771	3.147
Süryânî Katolik	1.244	1.354	2.598	2.168
Marûnî	911	652	1.563	1.304
Ermeni	848	919	1.767	1.474
Keldânî	96	96	192	0.160
Lâtin	280	260	540	0.450
Süryânî Kadîm	31	26	57	0.047
Protestan	83	108	191	0.159
Ecnebî	860	1.802	2.562	2.138
Yahûdi	4.226	5.127	9.353	7.806
Yabancı	2.054	2.843	4.897	4.087

Toplam	59.462	60.349	119.811	100.00
---------------	---------------	---------------	----------------	---------------

Kaynak: (Salnâme-yi Vilâyet-i Halep HVS, 1908: 224).

Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim faaliyetleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgiler veren H. 1321/ R. 1319-1320 / M. 1903-1904 tarihini taşıyan 'Salnâme-yi Nezâret-i Maarif-i Umûmiyye' ye göre Halep Vilâyeti'nin bu tarihteki nüfusu 817.740 kişiden oluşmaktadır. Mekteplerdeki tahsil gören toplam talebe sayısı ise 42.080'dir. Bunların genel nüfusa göre oranı binde 51.46'dır. Bu dönemde Halep Vilâyeti Maarif Müdürü olarak Mahmut Celalettin Bey, Muhasebe Memuru Mehmet Salim Efendi, Kâtip olarak Necip Efendi, Matbuat-ı Ecnebîye Muayene Memuru olarak da Habib Efendi görev yapmaktadır (Salnâme-yi Nezâret-i Maarif-i Umûmiyye, 1904: 455). Her tarafta maarifin yayılması, ilerleme göstermesi ve çocuklarında talim ve terbiyesi işi ile meşgul olmak üzere buna paralel olarak vilâyet merkezlerinde birer Maarif Müdürlüğü kurulması esas alındığından 1892 yılına gelindiğinde aralarında Halep'inde olduğu pek çok vilâyette birer Maarif Müdürlüğü teşkil olunmuştur (Kodaman, 1980: 77). Ecnebî lisanında yazılmış kitap ve diğer benzeri malzemenin basılmasından sonra kontrolünün sağlanması dikkati çekmektedir. Bu iş için ayrıca bir personelin görevlendirilmesi okullardaki eğitim ve öğretim malzemelerinin titizlikle kontrol edildiğini göstermektedir. Bunun yanında Muhasebe Memuru olarak Refiki Şakir Efendi ve aylık ve diğer maddi kaynakların muhafaza edilerek kontrolünün sağlandığı görev Sandık Emmini olarak Necip Efendi'ye tevdi edilmiştir. Halep Vilâyeti'nde eğitim ve öğretim işlerinin sağlıklı olarak yürütülmesinden sorumlu Maarif Müdürlüğü'nün bünyesindeki personel ile eğitim ve öğretim faaliyetlerine büyük katkı yaptığı anlaşılmaktadır.

R. 1328 / M. 1912-1913 yılında yayınlanan Salnâme-yi Devlet-i Aliyye-yi Osmaniyye'ye göre Halep 1. sınıf bir vilâyet olup Vali Vefik Bey idâresinde yönetilmekteydi. Maarif Müdürü Hulusi Bey, Mekteb-i Sultânî Müdürü olarak da Ferit Efendi görev yapmaktaydı. Bu tarihte Halep merkez sancağının 13 Kazası 23 nahiyesi ve 2.453 köyü bulunmaktaydı (Salnâme-yi Devlet-i Aliyye-yi Osmaniyye, 1328: 640-649).

3.2.Halep'te Eğitim Kurumlarında Aileler ve Ekmeklik Cetveli Düzenlenmesi

Adana Vilâyeti ikinci Sultânî Mektebi'nin Arabî Muallimi / Arapça derslerini yürüten bir muallim Halep Vilâyeti Valiliğine hitaben R. 21 Haziran 1331 / M. 04 Temmuz 1915 tarihinde bir dilekçe yazmıştır. Kendisinin aslında Adana'da görevli olduğunu belirtmektedir. Ancak şu anda hali hazırda bulunduğu görev yerinde olmadığını, tatil dolayısıyla Halep'e gelmek durumunda kaldığından bahsetmektedir. Diğer muallimlere ve ailelerine ekmeklik verileceğini öğrendiğini Adana'ya şimdilik gidemeyeceğinden dolayı beş kişiden oluşan aile fertlerine Halep'te ikâmet ettiklerinden dolayı lazım gelen ölçüde ekmeklik verilmesini talep etmektedir. Bu vesile ile de kendisinin ve ailesinin ekmeklik cetvellerinde yer almasını arzu ettiğini ifade etmektedir. "Sair muallimine ve ailelerine verileceği gibi emri idâresi bendelerine müstahzır / hazır olan, hazırlanmış bulunan ve burada ikâmet etmekte olan beş neferden ibaret olan aileyi çâkereme /aciz köleniz olan aileme muktezâ / iktiza eden, lâzım, lüzumlu lâzım gelen etmek / ekmek) itası için" (BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 001 (H. 13 Ramazan 1335 / R. 3 Temmuz 1333 / M. 3 Temmuz 1917). Halep Maarif Müdürlüğü'nde düzenlenmiş ve adına "Ekmeklik Cetveli" denilerek tanzim olunmuş bu isimdeki defterde kendisinin ve aile fertlerinin isimlerinin yazılması hususunda Halep Vilâyeti Maarif Müdürlüğü'ne emir verilmesini talep etmektedir. Bu konuda dilekçe verdiğini ve kararın "Ol babda emr ü fermân hâzret-i men lehü'l emrindir" diyerek padişahda bulunduğunu dilekçesine ilave etmiştir.

1881 yılında Halep'te 23 Medrese, 1 Mekteb-i Rüşdiye, 24'ü İslâm, 6 tanesi Hristiyan, 2 tanesi Yahudi olmak üzere 32 Mekteb-i Sıbyan bulunmaktadır (Osmanlı Belgelerinde Halep, 2018: 102). Talep gelmesi halinde gayrimüslimlerin özel okul açmaları konusunda gereken kolaylıkların gösterildiği anlaşılmaktadır. Nitekim, Yosef Şakyo isimli Yahudi, Halep'te Haham Mektebi açılması hususunda bir dilekçe vermiştir. Şahsın dilekçesinin incelenmesi istenerek, "Mekâtib-i Husûsiyye Tâlimnâmesi" gereğince mektebin açılması uygun ise bu konuda gereken işlemin yapılması ve izin verilmesi istenilmektedir (Osmanlı Dönemi Halep'inde Sosyo-Kültürel Yaşam, 2023: 321).

Halep'te idâdi derecesinde okullar açıldığına da rastlanılmaktadır. İdâdi, Osmanlı Devleti'nde bugünkü ortaokul seviyesindeki öğrencileri üst yüksekokul kurumlarına yetiştirmek amacıyla lise seviyesinde açılan okullar anlamında kullanılan bir tabirdir (Öztürk, 2000: 464). 1884 yılında Halep'te idâdî seviyesinde eğitim verilmekte idi (Karal, 1988a: 392). Bir belgeye göre; Halep Vilâyeti'nde şehrin en lüks semtlerinden olan Feyziye ve Sefâhiye semtlerinde diğer okullara ilaveten birisi idâdi diğeri ise ibtidâî seviyesinde iki okul bulunmaktadır. Bunlardan birisi Feyziye Mekteb-i İdâdîsi olup diğeri ise Sefâhiye İnas İptidâî okuludur. Bu iki okulun muallim / öğretmen ve müstahdemlerinin / hizmetlilerin aile nüfusunu bildiren ekmeklik cetvellerinin tanzim ve takdim edildiği anlaşılmaktadır (BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 001. H. 13 Ramazan 1335 / R. 3 Temmuz 1333 / M. 3 Temmuz 1917). Sultan II. Abdülhamid döneminde bilhassa ilköğretim üzerinde her türlü tedbir alınmış ancak Osmanlı Devleti'nin mali imkânsızlıklar içerisinde bulunması, istenilen seviyede muallim bulunmayışı ve en önemlisi de halkın okullara bakış açısından dolayı istenilen seviyede eğitim ve öğretim verilememiştir (Kodaman, 1980: 145). 1879 yılında Halep'te 95 Sıbyan / Mahalle Mektebi bulunmaktaydı (Karal, 1988a: 378). Halep'te eğitim veren, Feyziye İbtidâîyesi'nde 1903-1904 Eğitim yılında 97 olan öğrenci sayısı üç yıl boyunca değişmeden kalmıştır. 1906-1907 ile 1908-1909 yıllarında 145 olarak tespit edilmiştir (Gezer, 2019: 38).

H. 13 Recep 1335 / R. 3 Temmuz 1333 / M. 3 Temmuz 1917 tarihinde Halep Feyziye Mekteb-i İbtidâîsinde Başmuallim muavini olarak görev yapan Mehmet Cemil Efendi ailesi ile birlikte beş kişilik nüfusa sahiptirler. Aynı okulda görev yapan müstahdem / hizmetli Ramazan Ağa ise ailesi ile birlikte üç kişilik bir nüfusa bakmaktadır. Bu okulda görevli ve ekmeklik cetveline yazılması gereken fert sayısı toplamı sekiz kişiden oluşmaktadır (BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 002. H. 13 Ramazan 1335 / R. 3 Temmuz 1333 / M. 3 Temmuz 1917). Birinci Dünya Savaşı yılları içerisinde ekmeklik cetveli hazırlattırılmış olmasının en önemli sebebi ailedeki nüfusların bilinmesiyle mali durumun tespiti amaçlanmaktadır. Bu cetvellerin hazırlattırılması ile birlikte mekteplerdeki muallim ve memurlara ekmek bedeli verilmesi amaçlanmaktaydı (Derin, 2022: 104).

Osmanlı Devleti'nde özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde eğitim ve öğretim faaliyetlerine büyük önem verilmiş olup, 1905-1906 eğitim ve öğretim yılında diğer vilâyetlerde mevcut olduğu gibi Halep'te de resmî iptidâî sayısı 95 erkek ve 8 kız olmak ve 13 karışık toplam 116'dır. Halep'te hususi İbtidâî Mektebi bulunmamaktadır (Kodaman, 1980: 146). Halep Vilâyeti Maarif Müdürlüğü'ne R. 27 Haziran 1333 / M. 27 Haziran 1917 tarihinde altı dershâneli Feyziye İnas / Kız Mektebi Baş Muallim Muavini Vekili Hüseyin Bey imzasıyla gönderilen bir belgede isimleri bildirilen muallim ve hademelerin kendilerinin ve ailelerinin toplam nefer sayısının yirmi yedi olduğu belirtilmektedir (BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 003. H. 13 Ramazan 1335 / R. 3 Temmuz 1333 / M. 3 Temmuz 1917). Altı dershâneli Feyziye İnas / Kız Mektebi'nde beş muallim ve iki hademe görev yapmaktadır. Muallimlerden Cevdet Efendi üç, Muallim Muavini Hüseyin Ziya Efendi iki, Muallim Muavini İsmail Efendi üç, Muallim Muavini Habib Efendi dört, Muallim Muavini vekili Recai Efendi altı nüfustan oluşmaktadır. Muallimlerin aile fertleriyle birlikte sahip oldukları nüfus oranı on sekiz neferden oluşmaktadır. Hademe İsmail Ağa'nın Halep'te bulunduğundan dolayı Tezkire-yi Osmaniye'si görülememiştir. Tezkire-yi Osmaniye şimdiki tabirle nüfus cüzdanı yerinde kullanılır bir tabirdir. Bunun yerine nüfus tezkiresi halk tabakası arasında kafa kâğıdı da denilmektedir. Bunlar cüzdan halinde değil, çizgili birer kağıt şeklinde idi. Sahibinin, baba ve anasının adları, eşkali, oturduğu mahalle ve sokak adlarıyla evin numarası, doğum tarihi yazılı idi. İlk Tezkire-yi Osmaniye H. 1280 / R. 1279-1280 / M. 1863 senesinde yapılan nüfus tahriri üzerine verilmiştir (Pakalın, 1993: 492). Hademe İsmail Ağa'nın kendisiyle birlikte toplam aile nüfusu nefer sayısı beş kişidir. Hademe Abdullah Ağa'nın da Tezkireyi Osmaniye'si görülememiş olup aile nüfus sayısı kendisi ile birlikte dört kişiden oluşmaktadır. Altı dershâneli Feyziye İnas / Kız Mektebi toplam muallim ve hademe mevcudu sayısı yirmi yedidir (BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 003. H. 13 Ramazan 1335 / R. 3 Temmuz 1333 / M. 3 Temmuz 1917). Hâne üyelerinden Tezkire-yi Osmaniye'lerinin olup olmadığı dikkati çekecek derecede inceleme konusu yapılmaktadır. Böylelikle şehirlerdeki nüfus mevcutları da kontrol altında tutulmuş oluyordu.

Halep Sefâhiye Mekteb-i İbtidâîyesi'nden, Halep Maarif Müdürlüğü'ne okulun Baş Muallim Muavini adına Selim imzasıyla gönderilen H. 9 Ramazan 1335 / R. 29 Haziran 1333 / M. 29 Haziran 1917 tarihli

yazıda kendilerinden istenilen ekmeklik cetvelinin hazırlanarak gönderildiği bildirilmektedir. Okuldaki mevcut muallim ve müstahdemlerin miktarı isimleri ve hânelerinde birlikte kalan aile nüfuslarının kaç kişiden ibaret olduğu hakkında bilgi verilmektedir. Nüfus cetvelinin hazırlanmasında hânede kalan fertlerin kontrolü yapılmış ve kimlerden oluştuğu ayrıntılı olarak cetvele kaydedilmiştir. (BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 005; BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 004. H. 13.09.1335 / R. 3 Temmuz 1333 / M. 3 Temmuz 1917).

Tablo 3: Halep Feyziye Mekteb-i İbtidâiyyesi / İlkokulu Muallim / Öğretmen ve Müstahdemlerinin / Hizmetlilerinin Aile Nüfusunu Gösterir Ekmeklik Cetveli

Aile Nüfuslarının Ayrıntısı	Görevlilerin İsimleri	Nüfus
Kendisi, hemşiresi / Kız kardeşi, Hemşiresinin kerimesi / Kız evladı, Kendi oğlu ve iki Hademesi / Hizmetçisi	Baş Muallim Muavini Ahmet Hamdi Efendi	7
Kendisi, Annesi, üç hemşiresi, küçük birâderi / erkek kardeşi, iki hademesi, Harpte esir olan kardeşinin ailesi ve iki hizmetçisi (Bu üç kişinin nüfus tezkireleri yoktur)	Muallim Muavini Selim Efendi	11
Kendisi, iki birâderi, üç hemşiresi ve askerde olan kardeşleri ve kendi oğlu	Muallim Muavini / Yardımcısı Naci Efendi	7
Kendisi, ailesi ve kerimesi	Mevâcib / Maaş Mutemedi Mehmet Ağa	3
Toplam		28

Kaynak: (BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 005. H. 13.09.1335 / R. 3 Temmuz 1333 / M. 3 Temmuz 1917).

Benzer bir yazı Feyziye Mekteb-i İbtidâiyyesi / İlkokulu Müdürlüğü tarafından Feyziye Mekteb-i İbtidâiyyesi Baş Muallim Muavini imzasıyla hazırlanarak Halep Maarif Müdürlüğü'ne sunulmuştur. Yazıda 19 Haziran 1333 / 28 Şaban 1335 / M. 19 Haziran 1917 tarih ve 4689 / 47 numaralı emirname ile istenilen Halep Feyziye Mekteb-i İbtidâiyyesi'nde görev yapan muallim ve müstahdemlerin aile nüfuslarının miktarı ile ilgili olarak düzenlenen cetvelin ekte arz edildiği ifade edilmektedir (BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 006. H. 13 Ramazan 1335 / R. 3 Temmuz 1333 / M. 3 Temmuz 1917).

Tablo 4: Halep Sefahiye İnas / Kız İbtidâiyyesi / İlkokulu Muallim ve Müstahdemlerinin Aile Nüfusunu Gösterir Ekmeklik Cetveli

Açıklamalar	Mahallesi	Nüfus	Vazife	İsim
Baş Muallime Muavine ve Hademesi	Karakara	2	Baş Muallime Muavinesi	Aişe Hanım
Muavine ve vâlidesi	Benidre	2	Muavine	Vecihiye Hanım
Muavine, vâlidesi, iki hemşiresi ve teyzesi kızı	Melendi	5	Muavine	Fatıma Hanım
Bevvâbe / Kapıcısı ve kayınvâlidesi	Frakre	2	Bevvâbe / Kapıcı	Zeynep Kadın
Bevvâb / Kapıcı	Şemisaniye	1	Bevvâbe / Kapıcı	Mehmeleddin Ağa
Toplam		12		

Kaynak: (BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 007. H. 13 Ramazan 1335 / R. 3 Temmuz 1333 / M. 3 Temmuz 1917).

Halep Vilâyeti Sefâhiye İnas / Kız Mektebi öğrenci sayısı yıllara göre değişiklik göstermekle birlikte 1891 yılında 87 iken 1900 yılında bu sayı 121 olmuş, 1909 yılında ise 129'a yükselmiştir. Okuldaki muallime sayısı yıllara göre değişiklik göstermekle beraber ortalama olarak iki ya da dört olarak değişmiştir (Gezer, 2019: 46-47).

Halep Vilâyeti Sefâhiye İnas / Kız Mektebi'nin üç dershâneli olarak teşekkül ettiği görülmektedir. Üç dershâneli Sefâhiye İnas / Kız Mektebi Baş Muallime Muavinesi imzasıyla hazırlanan cetvel Halep Maarif Müdürlüğü'ne arz edilmiştir. Baş Muallime Muavinesi gönderdiği resmi yazıda 19 Haziran 1333 / 28 Şaban 1335 / M. 19 Haziran 1917 tarih ve 4689 / 47 numaralı emirname ile istenilen Halep üç dershâneli

Sefâhiye İnas / Kız Mektebi'nde görev yapan muallim ve müstahdemlerin aile nüfuslarının miktarı ile ilgili olarak düzenlenen cetvelin tanzim edilip düzenlenerek arz edildiğini bildirmektedir (BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 008. H. 13 Ramazan 1335 / R. 3 Temmuz 1333 / M. 3 Temmuz 1917).

Osmanlı Devleti'nde muallim ve muallime yetiştirebilmek amacıyla yoğun bir çaba ve emek sarf edildiği görülmektedir. Özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde gösterilen bu faaliyetlerde önemli oranda artış olmuş, sonrasında 1882 yılından sonra aralarında Halep'in de olduğu pek çok vilâyette Darümuallimin Mektebi faaliyete geçirilmiştir. Öğretmenlerin esaslı olarak yetiştirilmesi ve Osmanlı Devleti'nin nitelikli öğretmen ihtiyacının karşılanması için yoğun bir birikim ve çaba gösterilmiştir (Öztürk 1993: 551-552; <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/darulmuallimin#yazar-1>(10.07.2025).

Tablo 5: Halep Dârümuallimât Mektebi Muallim ve Müstahdemlerinin Aile Nüfusunu Bildiren Ekmeklik Cetveli

Açıklamalar	Nüfus	Muallime ve Müstahdemlerin İsimleri
Dersaadet'te / İstanbul'dadır	1	Müdüre Akile Hanım
Bir Hemşîremin nüfus tezkiresi Dârümuallimât müdüresinde talebât-ı bulunduğundan nüfus tezkireleri meyânında hıfz olunmuştur.	8	Muallime-yi Sanîye / İkinci Muallim Esmâ Hanım
Dört kişinin nüfus tezkireleri mevcut, iki hemşîresinde nüfus tezkireleri Dârümuallimât müdüresindedir. Bir hademeleri Ermeni'dir. Nüfus tezkiresi yoktur.	7	Depo Memuresi Zehra Hanım
-	4	Müeyyide Aliye Hanım
-	4	Hesap Memuru Sahab Efendi
Nüfus tezkireleri olmayıp kendilerinin dört nüfustan ibaret olduğunu tasdik ederim.	4	Dikiş ve Nakış Muallimesi Margaret Hanım
Keza nüfus tezkireleri olmayıp kendilerinin üç nüfustan ibaret olduğunu tasdik ederim.	3	Musiki Muallimi Kanya Hanım
-	4	Hademe Hacı Kemal
Keza nüfus tezkireleri olmayıp yalnız kendi şahsı	1	Almanca Muallimesi Madam Ester
-	1	Bevvâb / Kapıcı İsmail Ağa
-	37	Toplam
Halep Dârümuallimâtı Tatbikat / Uygulama Kısmı²		
-	3	Muavine-yi Saniye / İkinci Yardımcı Mevhibe Hanım
-	5	Muavine-yi Salise / Üçüncü Yardımcı Aliye Hanım
-	8	Toplam
Halep Dârümuallimâtı İnas / Kız Kısmı³		
Kilis'te olup ailesinin üç neferden ibaret olduğunu tasdik ederim.	3	Baş Muallime Kanya Hanım
Nüfus tezkireleri olmayıp "vesikalarında" altı nefer göstermiştir.	6	Baş Muallime Hanım
Nüfus tezkireleri olmayıp "vesikalarında" beş nefer göstermiştir.	5	Baş Muallime Cemile Hanım
-	6	Muallim Fatıma Hanım
Yalnız kendi şahsı	1	Hademe Artin
-	21	Toplam

Kaynak: (BOA. MF. MKT. 01227. 00095. 001. H. 14.09.1335 / R. 4 Temmuz 1333 / M. 04 Temmuz 1917).

Halep'te 1915-1916 yıllarında eğitime açılan Dârülmualimât Mektebi'nin görevi bayan öğretmen açığını kapatmak üzere kurulmuştur. Bu tarihlerde kadrosunda Makbule Hanım, Esmâ Hanım, Nafi Bey, Ali Rıza Efendi gibi muallimler görev yapmaktaydılar (Gezer, 2019: 61; Derin, 2022: 250). Tanzimat döneminden sonra kız mekteplerinin ağırlıklı olarak açıldığı ve ailedeki kız çocuklarının yetişmesine büyük katkı sağladığı anlaşılmaktadır (Yetim, 1994: 36-37).

Halep Dârülmualimât Mektebi ana eğitim kısmı, tatbikat kısmı ve inas kısmı olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Ana eğitim kısmında toplam personel sayısı on kişi olup aileleri ile birlikte kalan nüfus toplamı sayısı otuz yedidir. Halep Dârülmualimât Mektebi Tatbikat / Uygulama Kısmında görev yapan eğitim personeli sayısı iki kişi olup aileleri ile birlikte toplam nüfus sayısı sekiz kişidir. Halep Dârülmualimâtı İnas / Kız Kısmında ise beş eğitim personeli görev yapmakta hânelerindeki toplam nüfus personeli sayısı ise yirmi bir kişiden oluşmaktadır. Halep Dârülmualimât Mektebi toplam eğitim personeli sayısı on yedi kişidir. Bu okuldaki hâneleriyle birlikte kalan toplam nüfus miktarı atmış altı kişidir.

Halep Dârülmualimât Mektebi'nin Müdürlüğü'nü Müdüre Akile Hanım yürütmektedir. Kendisinin İstanbul'da bulunduğu belirtilerek ekmekli cetveline yine de isminin kaydedildiği anlaşılmaktadır. Bu mektebin bütün muallimleri bayan personelden oluşmaktadır. Muallime-yi Sanîye / İkinci Muallim Esmâ Hanım'dır. Hânesinde ekmeklik cetveline yazılan personel sayısı sekiz olarak kaydedilmiştir. Kendisinin kız kardeşinin nüfus tezkiresinin Dârülmualimât müdürsinde bulunduğunu ve orada talebe olduğu için gösteremediğini beyan etmiştir. Nüfus tezkirelerinin gösterilmesi özellikle sayım ve kontrol açısından önem taşıdığından bilhassa kamu kurum ve kuruluşlarında bu tür belgelerin sorulmasıyla her işlemin usulüne uygun yapılmasına özen gösterilmekteydi. Dikiş ve Nakış Muallimesi Margaret Hanım ve ikâmetindeki kişilerin nüfus tezkirelerinin olmadığı belirtilmekte kendilerinin dört nüfustan ibaret olduğunu muallim müdürsine vekili tasdik etmektedir. Musiki Muallimi Kanya Hanım olup kendisinin ve ailesinin nüfus tezkireleri bulunmamaktadır. Kanya Hanım ailesinde kendisi dahil olmak üzere üç nüfus bulunmaktadır. Almanca Muallimesi Madam Ester Hanımdır. Nüfus tezkiresi bulunmayıp hânesinde sadece kendisi bulunmaktadır. Yabancı uyrukluların nüfus tezkirelerinin bulunmaması dikkati çekmektedir. Bir diğer husus ise okulda Almanca dil eğitimi verilmesidir. Musiki gibi güzel sanatların önemli bir alanında eğitim veriliyor olması Dârülmualimât mekteplerinin eğitim seviyesi hakkında bir fikirde vermektedir. Müeyyide Aliye Hanım ise hânesinde dört nüfusu barındırmaktadır. Depo Memuresi Zehra Hanım'ın hânesinde kendisi ile birlikte yedi kişi ekmeklik cetveli için isimlerini yazdırmışlardır. Bunlardan dört kişinin nüfus tezkireleri mevcuttur. İki kız kardeşinde olması gereken nüfus tezkireleri Dârülmualimât müdürsindedir. Evinde çalışan bir hademeleri mevcut olup Ermeni'dir. Nüfus tezkiresi yoktur. İdari görevde bulunan depo memuresi yanında Hesap Memuru Sahab Efendi olup dört nüfustan oluşmaktadır. Hademe Hacı Kemal yine dört kişilik nüfusa sahip olup Bevvâb / Kapıcı İsmail Ağa ise sadece kendisinden oluşan bir nüfusa sahiptir. Dârülmualimât Mektebi eğitim personelinin hânelerindeki kimselerle birlikte toplam nüfus sayısı otuz yedi kişidir.

Halep Dârülmualimâtı Tatbikat Kısmında görev yapan Muavine-yi Sanîye / İkinci Yardımcı Mevhibe Hanım kendisi ile birlikte üç, Muavine-yi Salise / Üçüncü Yardımcı Aliye Hanım ise beş kişilik bir nüfustan oluşmaktadır. Halep Dârülmualimâtı İnas / Kız Kısmında görev yapan eğitimci personellerden Baş Muallime Kanya Hanım üç nüfustan oluşan ailesiyle birlikte yaşamakta olup, ekmeklik cetveli hazırlandığı sırada ailesinin yanında Kilis'te olduğu ve ailesinin üç neferden ibaret olduğunu okul müdürsine vekili tasdik etmektedir. Baş Muallime Hanımın nüfus tezkireleri olmadığı ancak ilettikleri resmi "*vesikalarında*" altı nefer olduklarını beyan etmiştir. Baş Muallime Cemile Hanım olup hânesindeki toplam nüfusun vesikalarında gösterdiği gibi beş neferden oluştuğu belirtilmekte ancak nüfus tezkireleri bulunmamaktadır. Muallime Fatıma Hanım altı nüfus, Hademe Artin ise yalnız kendisinden oluşan bir kişilik nüfusa sahiptir. Halep Dârülmualimât Mektebi Muallim ve Müstahdemlerinin "*Aile Nüfusunu Bildiren Ekmeklik Cetveli*" bu şekilde tanzim edilerek Halep Vilâyeti dâhilinde bulunan Halep Maarif Müdürlüğü'ne resmi yazı ekindeki cetvel ile gönderilmiştir (BOA. MF. MKT. 01227. 00095. 001 (H. 14.09.1335 / R. 4 Temmuz 1333 / M. 04 Temmuz 1917). Halep Dârülmualimâtı Müdürlüğü tarafından müdürsine adına Halep Maarif Müdürlüğü'ne H. 10 Ramazan 1335 / R. 30 Haziran 1333 / M. 30 Haziran 1917

tarihinde bir yazı gönderilmiştir. Yazıda, “*Saadetlü Efendim*” hitabıyla Halep Dârümuallimâtı Müdürlüğü'nde ekmekliği hak edenlere bir cetvel hazırlandığı bildirilmektedir. Bu cetveller hazırlanırken hükümet tarafından konulan şartları taşıyan şahıslar esas alınmıştır (BOA. MF. MKT. 01227. 00095. 002. H. 14 Ramazan 1335 / R. 4 Temmuz 1333 / M. 04 Temmuz 1917). Bu bilgiler ile birlikte şahıslar bazında gerek muallimler gerekse de diğer idârî personel esas alınarak aile fertleriyle birlikte kaç kişiye oluştuklarının bildirildiği ifade edilmektedir.

Bütün resmi okulların bağlı olduğu Halep Vilâyeti Maarif Müdürlüğü de kendi bünyesinde mevcut bulunan maarif personelinin isimlerini ve aileleri ile birlikte kaç kişiden oluştuklarını gösteren bir ekmeklik cetveli hazırlamış ve bu cetveli liste ile birlikte Halep Vilâyeti makamına arz etmişlerdir. “Hazret-i Cenâbı Vilâyet-penâhiye; ma’arif me’murlarının esâmisiyle ailelerinin nüfuslarını bir kıta cetvel tanzim ve tasdikini hâvî şeref vârid olan 18 Haziran sene 1333 tarih ve 2676 / 409 numrolu / numaralı emirnâme-yi aliyye-yi vilâyetpenâhileri” (BOA. MF. MKT. 01227. 00095. 003. H. 14 Ramazan 1335 / R. 4 Temmuz 1333 / M. 04 Temmuz 1917). Halep, Osmanlı Devleti’nin önemli idârî birimlerinden oluşan Halep’ta Darümuallimat Mektebi’nin açılması bir anlamda Osmanlı eğitim ve modernleşme tarihinde her türlü zorluk ve sıkıntılara karşı muallime yetiştirme gayretlerinin önemli bir sonucudur. Birinci Dünya Savaşı’nın bitiminde ise bu okul da pek çokları gibi kapanmak zorunda kalmıştır (Derin, 2022: 250-251).

4.Sonuç

Tarihsel olarak Ortadoğu coğrafyası içerisinde yer alan Halep kenti köklü bir şehircilik tecrübesine sahiptir. Uzun yıllar bünyesinde pek çok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı Devleti egemenliği altına girdikten sonra uzun tarihi geçmişi içerisinde Halep kentine özel bir önem vermiştir. Halep, Osmanlı Devleti’nde önemli ticaret yollarının geçtiği kavşak noktasında bulunan bir kent olmuştur. Şehir bu haliyle belli bir yüzyıla kadar devletin İstanbul ve Kahire ile birlikte üç önemli kentinden birisidir.

Şehirde ticaret ve ekonomi son derece canlıdır. Bunun yanında şehir, sosyal, ekonomik, askerî, kültürel, mimarî ve benzeri açılardan yapılarla donatılmıştır. Fiziki coğrafya olarak çevresindeki yerleşim birimleriyle ulaşım imkânlarının kolay olması, limana olan yakınlığı ve işleyecek hammadde kaynaklarının bolluğu ve verimliliği sayesinde her zaman tercih edilmiştir. Şehirde ticârî yaşamın canlılığını koruduğu anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısı içerisinde Süveyş Kanalı’nın açılmasını müteakip ticaret yollarının yön değiştirmesi Halep ticaretini de zora sokmuştur. XX. yüzyıla gelindiğinde ise küresel olarak dünyadaki gelişmelere paralel olarak ticârî faaliyetlerin daha da azaldığı söylenebilir. Özellikle dört yıl gibi uzun bir süre devam eden Birinci Dünya Savaşı içerisinde ekonomik faaliyetler önemli ölçüde durağan hale gelmiştir. Bu durum sosyal ve ekonomik faaliyetlerin yürütülmesini oldukça zorlaştırmıştır.

Halep demografik açıdan her dinin birlikte yaşayabildiği bir coğrafi özelliğe sahiptir. İslâm nüfus başta olmak üzere, Rum Ortodoks, Rum Katolik, Ermeni Katolik, Süryânî Katolik, Marûnî, Ermeni, Keldânî, Lâtin, Süryânî-yi Kadîm, Protestan, Ecnebî, Yahudi ve yabancı nüfusun varlığı bütün dinler mensuplarının birlikte yaşamasının güzel bir örneğini ortaya koymuştur. Gerek Halep Vilâyeti’nin genelinde gerekse de Halep merkezde nüfusun büyük çoğunluğu Müslimler lehine olmuştur. Halep kent merkezinde nüfusun yaklaşık olarak %69.842 gibi büyük bir çoğunluğunu Müslimler oluşturmaktadır. Bunu; % 7.806 nüfus oranı ile Yahudiler ve % 6.488 oranı ile Rum Katolikler takip etmektedir. Şehir merkezinde 4.897 yabancı nüfusun yaşaması dikkati çekmektedir. Bu durum ticârî faaliyetlerde bulunmak üzere gelenlerin oluşturduğu önemli bir oranı teşkil etmektedir. Yabancı nüfusun varlığı aynı zamanda şehir merkezinde İslâm, Yahudi ve Rum Katolik nüfustan sonra dördüncü sırada en büyük nüfusu oluşturmaktadır.

Halep’ta eğitim faaliyetlerinin düzenli olarak yürütüldüğü görülmektedir. Osmanlı Devleti’nin diğer şehirlerindeki gibi XIX ve XX. yüzyıllarda eğitim ve öğretim faaliyetleri artarak devam etmiştir. Şehirde mevcut Müslim ve gayrimüslim eğitim kurumlarının varlığı ve sayısı bu konuda canlı bir eğitim hayatının varlığını ortaya koymaktadır. En üst düzeyde eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürüten medreseler başta olmak üzere, İdadîler, Rüşdiyeler, İbtidâî ve Sıbyan Mektebi statüsünde pek çok okul

faaliyette bulunmaktadır. Bunların yanında şehirde azımsanmayacak derecede kitap kapasitesine sahip Kütüphanelerin varlığı şehri hem ekonomi ve ticaret hem de canlı bir kültür hayatının kuşattığını ortaya koymaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği sıkıntılar Osmanlı Devleti'ni top yekûn olumsuz etkilemiştir. Devletin genelinde temel gıdanın en önemlisini ekmek oluşturmaktadır. Eğitimci ailelerin hânelerindeki nüfus sayısına bakılarak ekmeklik cetveli hazırlanması bir anlamda yardıma muhtaç hale geldiklerini göstermektedir. Savaşın çok uzun sürmesi insan ve hammadde kaynaklarını önemli ölçüde tüketmiştir. Eğitimci ailelerin geniş aile tipini oluşturdıkları görülmektedir. Bir hânede kalan anne baba ile birlikte çocukların aile büyüklerinin kardeşlerin, akrabaların birlikte kalmaları dikkati çekmektedir. Yabancı nüfusu oluşturan fertlerde nüfus tezkiresi olmaması dikkati çekmektedir. Osmanlı Devleti sayım sonuçlarına göre fertleri resmi kayıtlara bağlayabilmek için yoğun çaba sarf etmektedir. Tek kişilik hâneler bulunduğu gibi birden çok nüfusu barındıran ailelerin varlığına da rastlanılmaktadır.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Açık Erişim Lisansı/ Open Access License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

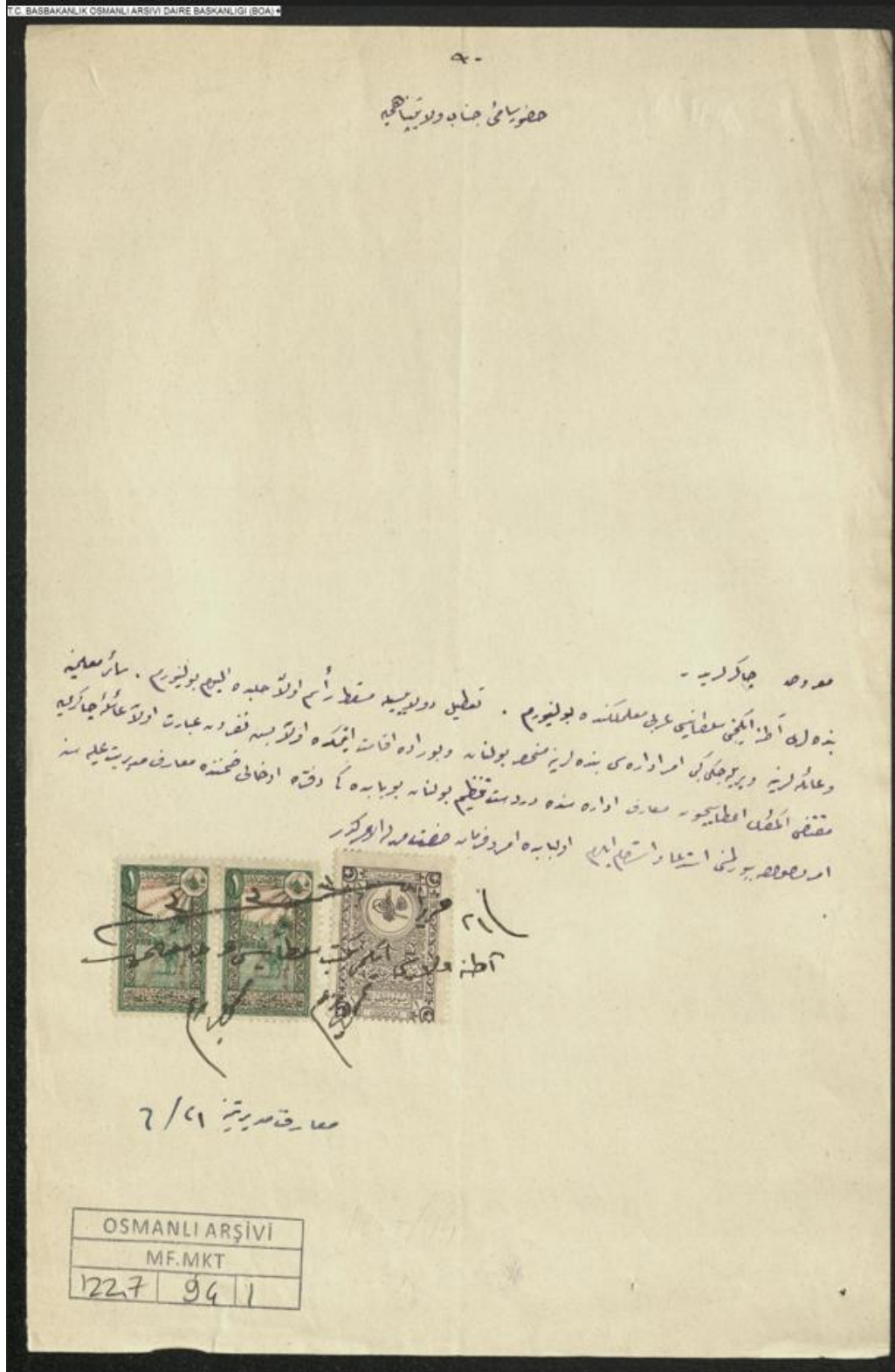
Kaynaklar

- 397 Numaralı Haleb Livâsı Mufasssal Tahrîr Defteri-I (943/1536) Dizin ve Transkripsiyon, (2010), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- 397 Numaralı Haleb Livâsı Mufasssal Tahrîr Defteri I (943/1536) Tıpkıbasım, (2010), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Akbayar, N. (2001), *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Alabdullah, S. (2024), *Osmanlı İdaresinde Halep: (1740-1840)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ali Rıza. (1318), *Atlaslı Memâlik-i Osmaniyye Coğrafyası*, Kısım-ı Sani, İstanbul: Mühendishâne-yi Berri-yi Hümayûn Matba'ası.
- Armaoğlu, F. (1997), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Askerî Tayinat ve Yem Kanunu Muvakkati*, (1914), Kabul tarihi: 12 Eylül 1330, *Takvim-i Vekayi*, Sayı: 1952, 11 Zilkade 1332/ 18 Eylül 1330 / 1 Ekim 1914, Düstur: Tertip: 2, C. 6. 95-97.
- Batra, A. ve Khan Z. (2005), *Revealed Comparative Advantage: An Analysis for India and China*, Indian Council for Research on International Economic Relations, Working Paper, No: 168.
- Baykara, T. (1987), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I: Anadolu'nun İdari Taksimi*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ceylan, A. (2017), Muhammed Bayram El-Hamis'in Mülâhazat Siyasiyye Anî't-Tanzimat'l-Lazime Li'd-Devleti'l-Aliyye Adlı Layihası, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, LXXV: 427-445.
- Cuinet, V. (1891), *La Turquie D'asie Geographie Administrative Statistique Descriptive Et Raisonnee De Cha-ue Province De L'asie-Mineure*, Tome Deuxieme, Paris.

- Derin, S. Y. (2022), *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Haleb Vilâyeti'nde Eğitim*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Fisher, S. N. (1957), *The Middle East*, London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Gezer, E. (2019), *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Halep'te Eğitim (1839-1918)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Gürbüz, İ. A. (2019), Osmanlı Dönemi Metinlerinde Ekmek ve Ekmekle İlgili Anlam Çerçevesi, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(4), 348-376. DOI: 10.34083/akaded.650245.
- Hretani, M. (1997), Halep Son Dönem, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 247-248.
- Karal, E. Z. (1988a), *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, C. VIII, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E. Z. (1988b), *Osmanlı Tarihi: Islâhat Fermanı Devri (1861-1876)*, C. VII, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kodaman, B. (1980), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Lybyer, A. H. (1987), Osmanlı Türkleri ve Doğu Ticaret Yolları, Çev: Necmi Ülker, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, III (1): 141-157.
- Masters, B. (1997), Halep Osmanlılar Dönemi, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları. 244-247.
- Mostras, C. (2012), *Osmanlı İmparatorluğu Coğrafyası Sözlüğü*, Çev: Ömer Öztürk, İstanbul: Yaba Yayınları.
- Osmanlı Belgelerinde Halep*, (2018), Ed: M. Taner Koltuk, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları.
- Osmanlı Dönemi Halep'inde Sosyo-Kültürel Yaşam: Hatırladıkça Biz Oluruz*, (2023), Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları.
- Özdemir, B. (2010), *Osmanlı Devleti Dış Borçları: 1854-1914 Borçlanmaları Galata Bankerleri ve Osmanlı Bankası Düyun-u Umumiye İdaresi Türkiye Cumhuriyeti'nin Kabul Ettiği Osmanlı Devlet Borçları*, Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları.
- Öztürk, C. (1993), Dârülmualimîn, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları. 551-552.
- Öztürk, C. (2000), İdâdi, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 21, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları. 464-466.
- Pakalın, M. Z. (1993a), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993b), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Salnâme-yi Nezâret-i Maarif-i Umûmiyye*, H. 1321 / M. 1903-1904 Sene-yi Hicriyyesine Mahsusdur. (1321), Altıncı Sene, Dar'ü'l Hilâfeti'l-Aliyye: Asr Matba'ası.
- Salnâme-yi Vilâyet-i Haleb (HVS)*, (1908).
- Salnâme-yi Devlet-i Aliyye-yi Osmaniyye*, Sene-yi Maliye, Altmış Yedinci Sene. (1328), Dersaadet: Selanik Matba'ası.
- Sezen, T. (2017), *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Şemseddin Sami, (1891), *Kâmusü'l-Alâm: Tarih ve Coğrafya Lügâti*, C. 3, Babıali Caddesinde Numro 7, Constantinople: Mihran Matba'ası.
- Tutar, A. (2010), XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Halep Şehrinin Kültürel Yapısı, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2): 79-89.
- TürkMaarifAnsiklopedisi, <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/darulmuallimin#yazar-1>(10.07.2025).
- Türkçe Sözlük*, (1988), C. I, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*, Maarif Nezareti Mektubu Kalemi (BOA. MF. MKT).
- BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 001.
- BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 002.
- BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 003.
- BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 004.
- BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 005.
- BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 006.
- BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 007.
- BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 008.
- BOA. MF. MKT. 01227. 00095. 001.
- BOA. MF. MKT. 01227. 00095. 002.
- BOA. MF. MKT. 01227. 00095. 003.
- Yazıcı, T. (1997), Halep, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 239-244.
- Yetim, B. (1994), *Tanzimat Döneminde Türk Aile Yapısı (1839-1876)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yılmaz, C. (2011), *Osmanlı Anonim Şirketleri*, İstanbul: Scala Yayıncılık.

Belge 1: Bir Muallimin Halep Maarif Müdürlüğü'ne Ekmek Tahsisi İçin Başvurusu

MF.MKT.01227.00094.001

Kaynak: (BOA. MF. MKT. 01227. 00094.001).

Belge 2: Sefahiye İnas İbtidâiyyesi Ekmeklik Cetveli

اسم	وظیفہ	نہوس	معدی	مدحہ
مست خانم	باسمہ معاونہ	۲	فراخہ	باسمہ معلمہ معاونہ / خادمہ
وجہ خانم	معاونہ	۲	بندہ	معاونہ / والدہ
فاطمہ خانم	معاونہ	۵	ملکہ	معاونہ / والدہ / اینڈرہ / بندہ / قری
زینب قادریہ	بواب	۲	فراخہ	بواب / فاضلہ والدہ
محی الدین	بواب	۱	سمیہ	بواب

۱۰۰۰

۱۰۰۰

ما رکھو۔ علی علیہ

فاریکے

OSMANLI ARŞIVI		
MF.MKT		
1227	96	7

MF.MKT.01227.00094.007

Kaynak: (BOA. MF. MKT. 01227. 00094. 007).

Belge 3: Halep Darülmuallimatı Ekmeklik Cetveli

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DARE BAŞKANLIĞI (BÖA)

دال‌المعات شخص

اسمى	مقام و تقوى	ملاحظات
مدير	۱	دست‌نشانده در
معاونت‌نامه	۸	بر کتبه و مکتب تقوى تذکره‌س از دال‌المعات مدير سره طابا
ديک‌مأموریتى	۷	خاندان تقوى تذکره‌س ماستر حفظ المکتب
معيده	۶	در کتبه تقوى تذکره‌س موجود است کتبه و مکتب تقوى تذکره‌س
حساب‌مورى	۶	دال‌المعات مدير سره بر کتبه و مکتب تقوى تذکره‌س
و کتبه مکتبى	۶	تقوى تذکره‌س از دال‌المعات مدير سره طابا و کتبه مکتبى
موسقى	۶	کتبه ۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰